

Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1982-2012; 7. Киево-Печерский патерик / Подг. текста, пер. и коммент. Л.А. Дмитриева // Памятники литературы Древней Руси: XII в. – М.: Худ. лит., 1980. – С. 413–704; 8. Колесов В.В. Исторические основания многозначности слова и лингвистические средства ее устранения / В.В. Колесов // Русское семантическое словообразование: Сб. ст. – Ижевск: изд-во УдГУ, 1984. – С. 18-28; 9. Колесов В.В. Мир человека в слове Древней Руси / В.В. Колесов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – 312 с.; 10. Колесов В.В. Философия русского слова / В.В. Колесов. – СПб.: ЮНА, 2002. – 448 с.; 11. Мусорин А.Ю. Лексические различения в списках паремий Борису и Глебу: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Мусорин Алексей Юрьевич; Новосиб. гос. ун-т. – Новосибирск, 2006. – 22 с.; 12. Панин Л.Г. Лингвотекстологическое исследование минейного Торжественника. Рукописи XIV – XVI вв. / Панин Л.Г. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1988. – 264 с.; 13. Патерик Киево-Печерский / Упорядкувала, адаптувала українською мовою, склала додатки і примітки Ірина Жиленко. Відп. редактор В.М. Колпакова. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 1998. – 348 с.; 14. Пуряева Н.В. Словник церковно-обрядової термінології / Н.В. Пуряева. – Львів: Свічадо, 2001. – 160 с.; 15. Романенко Е.В. Повседневная жизнь русского средневекового монастыря / Е.В. Романенко. – М.: Мол. гвардия, 2002. – 329 с.; 16. Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.): В 10 т. / АН СССР. Институт русского языка; Гл. ред. Р.И. Аванесов. – М.: Русский язык, 1988-2004; 17. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У 2 т. / Укл.: Д.Г. Гринчишин, У.Я. Єдлінська, В.Л. Карпова та ін. – К.: Наукова думка, 1977-1978; 18. Срезневский И.И. Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам: В 3 т. / И.И. Срезневский. – СПб.: Изд. Отд-ния рус. яз. и словесности Имп. АН, 1893-1912; 19. Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков) / под ред. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой. – М.: Русский язык, 1994. – 842 с.; 20. Филин Ф.П. Лексика русского литературного языка древнерусской эпохи (по материалам летописи) / Ф.П. Филин // Учен. зап. Ленингр. пед. ин-та. – Л., 1949. – Т. 80. – 288 с.; 21. Харин Е.С. Древнерусское монашество в XI-XIII вв.: быт и нравы: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Харин Егор Сергеевич; Удмурт. гос. ун-т. – Ижевск, 2007. – 191 с.; 22. Юсова О.Б. Лексические различения одновременных списков славянской Псалтыри XI-XVII вв.: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Юсова Ольга Борисовна; Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского. – М., 2007. – 18 с.

Дерба С.М. (Київ, Україна)

Термінотворення на основі греко-латинських елементів у сучасній українській мові

Дана стаття присвячена актуальним проблемам сучасної української термінології. А саме, термінотворенню термінів української мови на основі елементів греко-латинського походження. Розглянуто терміноелементи греко-латинського походження та їх застосування в лексичі сучасної української мови.

Ключові слова: *термінологія, терміноелемент, лексикологія, походження, запозичення.*

Данная статья посвящена актуальным проблемам современной украинской терминологии. А именно, источникам формирования терминов лексикологии и

принципах их деривации. Рассмотрено примеры внешнего и внутреннего словообразования терминов лексикологии.

Ключевые слова: *терминология, деривация, форма термина, дефиниция термина.*

The article deals with actual problems in the field of modern Ukrainian terminology, namely, sources of lexicology terms formation and principles of their derivation. Examples of the inner and external word-formation of lexicology terms were analyzed.

Key words: *terminology, derivation, term form, term definition.*

Сучасна терміносистема української мови активно формується. Зокрема, у наукових роботах останніх років запозичені терміни трактуються як нормальна функція лінгвістичного життя (В. Лейчик, Г. Онуфрієнко), яка набуває особливої перспективності і внаслідок цього заслуговує на серйозну увагу дослідників. Такі терміни не займають у мові ізольованого місця. Вони відмінюються, входять до словосполучень і фраз, утворюють похідні. Однак цей процес, так само як і в загальноживаній лексиці, у національних терміносистемах має бути певною мірою регульованим. З одного боку, неоніми-запозичення є основним або синонімічним терміном на позначення нового поняття. З другого – не зумовлене прагматичними потребами запозичення може ускладнити розуміння фахового тексту, а в разі його ненормованості – порушити його (тексту) лінгвістичну гармонію. В цілому ж запозичення, розглядаються як чинник інтелектуалізації національної мови, наукової підмови.

Серед запозичень виділяється основний шар слів з греко-латинськими елементами. Для словотвірної характеристики таких слів дуже важливо знати статус міжнародного компонента. В одних випадках він може виступати як самостійне слово: *авто-, відео-, кіно-, радіо-, фото-* і має статус вільного кореня, в інших – самостійно не вживається, тобто є зв'язаним (*теле-, геліо-* тощо) [2, 48].

Терміни з міжнародними компонентами досліджувались багатьма науковцями: А. Москаленко (*супер-, ультра-, гіпер-, мікро-, міні-*), А. Пацера (*електро-*), Г. Півторак (*філ-*), О. Сербенська (*фото-*), М. Сташко (*бібліо-*), Н. Титаренко (*авто-*), Г. Чернецька (*гідро-, макро-, міні-, мульти-*). Так, метою даної роботи є дослідження термінотворення в сучасній українській мові на основі елементів греко-латинського походження та з'ясування їх застосування в лексиці сучасної української мови.

На базі вивчення найбільш поширених способів термінотворення і з урахуванням вимоги вибору оптимальності структури термінів, можна сформулювати твердження про те, що в кожному епоху в кожній мові існують оптимальні способи: 1) комплексний семантико-синтаксичний спосіб, що містить міжсистемне запозичення терміна, що супроводжується його переосмисленням (метафоризацією), і одночасне

додавання визначального терміноелемента (пряма номінація); 2) творення складних або складноскорочених слів певного типу з тією ж семантичною структурою (електрорушник). У цих термінах буде дотримуватись і оптимальна довжина [3, 181].

Термінологічний словотвір – завжди процес свідомий (а не стихійний). Саме тому в термінології часто відомі дати появи термінів, автори створення окремих термінів і цілих систем, що майже виключене для слів загальноживаних. Свідома участь у створенні термінів дає можливість штучно залучати в галузеві термінології спеціалізовані за значенням словотвірні морфемі, які дозволяють упорядкувати певну класифікаційну систему понять з певною системою мовних засобів вираження цих понять. Наприклад, серія терміноелементів *мега-*, *кіло-*, *мікро-*, прийнятих ще в ХІХ ст. на позначення електротехнічних одиниць. Володіючи якість міжнародних засобів вираження понять, ці терміноелементи отримали міжнародний прийнятний зміст і закріпились у термінологіях національних мов науки.

Для творення термінів використовують античний спадок, тобто слова і словотвірні моделі та елементи грецької та латинської мов.

У цих мовах в античний період було створено багато наукових, технічних і політехнічних термінів (історія, філософія, піраміда, республіка та ін.). Крім того, прямі значення грецьких і латинських слів можна використовувати у переносних значеннях як терміни (грец. *dekan* – «десятник» і сучасний педагогічний термін *декан*). А головне – з давньогрецьких і латинських коренів і їх складення, префіксів і суфіксів можна в будь-якій мові створювати велику кількість штучних термінів (термометр, психологія, інтелігенція, спектрограф, монографія та ін.). Як стверджує О.О. Реформатський: «Мови опрацьовують слова і словотвірні елементи античного спадку за законами своєї граматики і фонетики» [4, 123]. Використовуючи міжнародні моделі термінів і їх словотвірні елементи (корені, суфікси, префікси) можна створювати терміни і з своїх елементів за різними зразками і з участю греко-латинських префіксів і суфіксів [4, 126].

Так, спільність лексичного значення термінів забезпечує взаєморозуміння людей різних націй, що використовують цей термін, але кожна мова граматично і фонетично опрацьовує такий термін по-своєму.

У творенні слів з міжнародними препозиційними чи постпозиційними елементами переважає спосіб складання.

Можна виділити кілька груп таких термінів:

- 1) утворені на основі класичних елементів (технологія);
- 2) утворені приєднанням препозиційних компонентів до іншомовних основ (аквапарк);
- 3) утворені приєднанням міжнародних компонентів до національних основ (гідродвигун, магнітотвердий);

4) утворені похідні від вищеперерахованих (аквапарковий) [2, 48].

Таким чином, греко-латинські терміноелементи складають особливий нейтральний термінологічний фонд. Створення терміна відбувається з використанням первинного значення слова-етимона в грецькій чи латині. Як доводить історія наукових метамов, вдало створений термін породжує модель, за якою утворюються інші терміни, і в такому випадку втрачається етимологічне значення у терміноелемента, що утворює каркас цієї моделі, і набуття ним власне термінологічного значення, що проявляється в певній стандартизації значень моделі, конституюваній даним елементом (пор. моделі на *-ика*, *-онім*, *-глюсія* в лінгвістиці, *-ема*, *-ит*, *-тонія* в медицині). В «етимологічній дефініції» зацікавлений лише терміноелемент, що заповнює готову модель [5, 204].

Усі греко-латинські терміноелементи поділяються на універсальні (міждисциплінарні, які виступають в семантично стабільному вигляді в терміносистемах різних наук) та не універсальні (що належать до окремих наук і наукових дисциплін). І це досить природно, оскільки кожна наука, що звертається за «термінологічним матеріалом» до класичних мов, вибирає з них те, що необхідне саме даній науці в силу онтологічних і концептуальних установок. У лінгвістиці до таких елементів відносяться *лекс*, *глюсія*, *лект*, *лінгв*, *онім*, *ема*, *фтонг* і деякі інші, як правило ті, що входять в склад запозичень термінів античної граматики і філології. Для термінології медицини це буде інший набір елементів, для технічних дисциплін – третій і т. д. При цьому елемент може бути маркований тільки в одному зі своїх значень; це стосується майже всіх багатомовних терміноелементів. Наприклад, *-логія* у значенні «наука» є універсальним полідисциплінарним терміноелементом, у той час як *-логія* у значенні «вказівка на слово, мовлення, мовленнєві процеси» належить виключно лінгвістичному термінополю української мови.

Позиційно маркованими можна вважати міждисциплінарні терміноелементи, що характеризуються специфічною локалізацією у складі лінгвістичного терміна. Наприклад, елементи *топо-* і *антропо-* у складі лінгвістичних термінів української мови володіють ознакою ініціальності і ніколи фінальності, пор. антропоніміка, антропофоніка vs. синатроп.

Транслітераційно маркованими називають елементи грецького походження, що функціонують у складі лінгвістичних термінів в рейхлінійній транслітерації, у той час як в термінологіях інших наук зустрічається варіант: *омо-*, *орфо-* vs. *гомо-*, *орто-* [5, 207]. Ця термінологічна особливість метамови легко пояснюється контактами з грецькою мовою.

Термінологічна модель може бути різною: 1) грецькою, 2) латинською, 3) греко-латинською, 4) змішаною [1]. Як правило, чим «молодша» модель, тим чіткіше дотримується її характер (пор. модель з елементом *-глюсія*, де поки ще немає жодного негрецького елемента-заповнювача; модель з елементом *-лект*,

де латинські вкраплення одиничні, наприклад, соціолект, націолект). Навпаки, якщо модель опрацьована, тим більшому варіюванню піддаються елементи.

Однією з проблем нормування термінології є вирішення завдань лексико-граматичної відповідності нормам мови (в нашому випадку – українській). Основні зусилля у цьому питанні спрямовані на терміно-неологізми, серед яких Г. Рондо виділяє два типи: неологізми, створені фахівцем, на основі ресурсів національної мови; і неологізми-запозичення в рамках однієї предметної галузі. Термінологічна неологія відрізняється від загальної лексики як засобами і ресурсами словотвору, так і правилами свого функціонування. У зв'язку з цим Г. Рондо пропонує для загальномовних нових слів зберегти термін «неологізми», а для термінологічних – вживати «неонім»

Нормування неонімів, створених з українського субстрату, або з морфем питомих й греко-латинських, за словотвірними типами українського словотвору, а також на основі калькування – це відстежування їхньої відповідності українським словам на фонемному, морфемному, словотвірному і синтаксичному рівнях. Що ж до неонімів-запозичень тут діють інші правила нормування, насамперед це адекватна транслітерація слова-терміна з мови-джерела на українську, або «синтаксичний переклад» терміна-словосполучення відповідною українською синтаксичною структурою.

На основі досліджень термінологічних процесів в українській мові можна зробити висновок, що запозичення є закономірним об'єктивним явищем, яке не піддається істотним обмеженням чи заборонам. Кожна розвинена мова намагається створювати власні термінологічні відповідники до іншомовних запозичень. Греко-латинські дериваційні формати як запозичені слова є в будь-якій термінології (аеродинаміка, гастроскоп, стереохімія, радіофонія). Є такі, що стали загальноживаними (телефон, телевізор, кінофільм) або використовуються в засобах масової інформації (депутатоманія, народофобія). Вони досить активно функціонують в сучасній українській мові і потребують детального дослідження та уніфікування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – 307 с.;
2. Кочан І. Творення термінів з міжнародними компонентами / Ірина Кочан / Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VI [Від. ред. Л.О. Симоненко]. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 48 – 53;
3. Лейчик В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / Владимир Моисеевич Лейчик. – М.: КомКнига, 2006. – 256 с.;
4. Реформатский А.А. Введение в языковедение: Учебник для вузов / Александр Александрович Реформатский / [Под. ред. В.А. Виноградова]. – 5-е изд., испр. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 536 с.;
5. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. [Отв. ред. Т.Л. Канделаки]. – М.: Наука, 1989. – 246 с.